

УДК 347.1'2-053.6

Олена Негода,*аспірант кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ*

НАБУТТЯ ТА ЗАХИСТ МАЙНОВИХ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

У статті розглянуто питання набуття малолітніми й неповнолітніми особами корпоративних прав з первісних і похідних підстав. Проаналізовано чинне законодавство, яке регулює відносини з формування статутного капіталу товариствами, засновниками яких є малолітні й неповнолітні особи. Досліджено способи захисту майнових корпоративних прав дітей у межах юрисдикційної та неюрисдикційної форм. Зроблено висновок про доцільність проведення обов'язкового оцінювання вартості внесків малолітніх і неповнолітніх учасників і засновників товариств у разі відчуження акцій, частки в статутному капіталі, обов'язкового викупу акцій, виходу з товариства.

Ключові слова: малолітні особи, неповнолітні особи, майнові корпоративні права, вклад до статутного капіталу, органи опіки та піклування, дозвіл, захист.

Постановка проблеми. Малолітні й неповнолітні особи є носіями всіх без винятку суб'єктивних цивільних прав, проте ці особи є суб'єктами, які не притаманні корпоративному праву насамперед тому, що в законодавстві відсутні спеціальні положення, які регламентують участь малолітніх і неповнолітніх осіб у корпоративних підприємствах. Законодавство прямо не передбачає можливість малолітньої особи бути засновником корпоративного підприємства чи реалізацію цього права від імені малолітньої особи законними представниками. Частина 1 ст. 32 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України від 16.01.2003 передбачає право неповнолітньої особи бути учасником (засновником) юридичних осіб [1]. Однак законодавство не передбачає механізму реалізації цього права, зокрема формування неповнолітньою особою статутного капіталу товариства внесенням свого майна як вкладу. Чинне законодавство містить низку гарантій захисту прав малолітніх і неповнолітніх суб'єктів цивільних правовідносин, однією з яких є дотримання процедури отримання дозволу органу опіки та піклування в разі вчинення низки правочинів з майном указаних осіб. Згідно з ч. 2 ст. 177 Сімейного кодексу України від 10.01.2002, батьки малолітньої дитини не мають права без дозволу органу опіки та піклування укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню й (або) державній реєстрації, видавати письмові зобов'язання від імені дитини, відмовлятися від майнових прав дитини [2]. Отже, постає питання про отримання дозволу органу опіки

та піклування залежно від правового режиму майна, яке передається як вклад до статутного капіталу.

Застосування деяких способів самозахисту корпоративних прав, таких як обов'язковий викуп товариством акцій, належних малолітній чи неповнолітній особі, вихід малолітнього, неповнолітнього учасника з товариства, має наслідком відмову від таких майнових корпоративних прав дитини, як отримання частини прибутку, що також вимагає отримання дозволу органу опіки та піклування й визначення грошової оцінки вкладу малолітньої, неповнолітньої особи до статутного капіталу товариства.

Питанню участі малолітніх чи неповнолітніх осіб у корпоративних відносинах присвячено низку робіт українських учених, зокрема О. Кібенко, В. Коссака, В. Кравчука, В. Луця, І. Саракун, Ж. Чорної. Проте залишаються не до кінця вивченими правовий статус малолітньої та неповнолітньої особи в корпоративних правовідносинах, застосування деяких способів захисту майнових корпоративних прав дитини.

Метою статті є визначення особливостей реалізації малолітніми й неповнолітніми особами права на створення корпоративних підприємств, сутності майнових корпоративних прав дитини, висвітлення проблемних питань захисту майнових корпоративних прав малолітніх і неповнолітніх осіб і надання пропозицій для вдосконалення законодавства в цій сфері правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Обсяг цивільної дієздатності неповнолітньої особи в корпоративних правовідносинах залежить від її віку. Неповнолітні особи, які досягли 14 років, з урахуванням положень п. 3 ч. 1 ст. 32 ЦК України можуть бути засновниками акціонерного товариства, товариств з обмеженою й додатковою відповідальністю, якщо це не заборонено статутом цих товариств, і членом фермерського господарства відповідно до ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство» від 18.06.2003 [3]. Неповнолітні особи, які не досягли 16 років, можуть також бути вкладниками командитного товариства, оскільки вкладники не беруть участі в діяльності товариства відповідно до ст. 75 Закону України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 [4]. Неповнолітні особи, які досягли 16 років і яким надано повну цивільну дієздатність у порядку ч. 3 ст. 35 ЦК України, можуть бути учасниками командитних товариств і засновниками повних товариств, неповнолітні особи у віці 16 років – бути членами виробничих кооперативів відповідно до ч. 2 ст. 10 Закону України «Про кооперацію» від 10.07.2003 [5].

Реалізуючи свої засновницькі права, неповнолітня особа бере участь у формуванні статутного капіталу, придбанні акцій, часток, належних учасникам господарських товариств або ж безпосередньо самому товариству. Право неповнолітньої особи самостійно вносити вклади до статутного капіталу товариства прямо залежить від порядку регулювання відносин, які складаються з приводу певного майна й визначаються характером та обсягом їхніх прав та обов'язків щодо цього майна. Виходячи із цього, можна проаналізувати обсяг прав неповнолітньої особи щодо певного виду майна, яке передається як вклад до статутного капіталу. Формування майна юридичної особи шляхом здійснення вкладів у грошовій формі може здійснюватись неповнолітньою особою за рахунок свого заробітку, стипендії або інших доходів. Під іншими доходами, відповідно до ст. 164 Податкового кодексу України від 02.12.2010, варто розуміти суми винагород та інших виплат, нарахованих (виплачених) відповідно до умов цивільно-правового договору, доходи від продажу об'єктів майнових і немайнових прав, зокрема інтелектуальної (промислової) власності, та прирівняні до них права, доходи у вигляді сум авторської винагороди, іншої плати за надання права на користування або розпорядження іншим особам нематеріальним активом (творами науки, мистецтва, літератури або іншими нематеріальними активами), об'єкти права інтелектуальної промислової власності та прирівняні до них

права, дохід від надання майна в лізинг, оренду або суборенду (строкове володіння та/або користування), доходи у вигляді виграшів, призів [6]. Неповнолітня особа має право самостійно розпоряджатись такими доходами в межах дій, передбачених ст. 31 і п. п. 2–4 ч. 1 ст. 32 ЦК України, витратити як плату за дрібними побутовими правочинами, укласти договір банківського вкладу, здійснити вклад до статутного капіталу юридичної особи. Вклади до статутного капіталу юридичної особи за рахунок іншого майна, зокрема земельної ділянки, іншого нерухомого майна або транспортних засобів, неповнолітня особа може робити за письмовою й нотаріально посвідченою згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника та дозволу органу опіки та піклування, оскільки це відповідатиме положенням ст. 32 ЦК України.

У науковій літературі немає єдності думок щодо права малолітньої особи бути засновником (учасником) юридичної особи. І. Спасибо-Фатеева зазначає, що потрібно визначити питання про категорії осіб, які можуть бути засновниками АТ, з якого віку особа може виступати в такій ролі. Оскільки подібні дії є ініціативними, то це передбачає вираження волі, усвідомлення своїх дій, а отже, засновники мають бути повністю дієздатними. Це також відрізняє їх від акціонерів, котрі як власники акцій можуть бути й малолітніми, і неповнолітніми, і недієздатними особами [7, с. 296]. Більш компромісної позиції дотримується В. Кравчук, який право малолітньої особи бути засновником юридичної особи ставить у залежність від виду юридичної особи – підприємницької чи непідприємницької. Учений уважає, що чинне законодавство допускає заснування підприємницьких юридичних осіб батьками (усиновлювачами) від імені їхніх малолітніх дітей. Заснування непідприємницьких юридичних осіб від імені малолітніх дітей не допускається [8, с. 207].

Сутність цієї наукової дискусії щодо можливості малолітньої особи бути засновником корпоративного підприємства полягала в площині можливості здійснення цього права законними представниками малолітньої особи, з огляду на те що ст. 100 ЦК України містила припис, що право участі в товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватись іншій особі. Законом України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 № 22-75-VIII [9] ст. 100 ЦК України викладено в новій редакції, з якої, зокрема, виключені посилання на те, що право участі в товаристві є особистим немайновим правом і не може

окремо передаватись іншій особі. Видається, що прийняття цієї норми вичерпує дискусію про можливість малолітніх осіб через своїх законних представників бути учасниками господарських товариств. Залишається неврегульованим у законодавстві питання про порядок формування статутного капіталу в товаристві, учасником якого є малолітня особа. Порядок укладення будь-яких правочинів від імені малолітніх осіб передбачає отримання законними представниками цих осіб попереднього дозволу органу опіки та піклування, зокрема, й на передачу майна та коштів у власність товариству як вкладу малолітньої особи до статутного капіталу. Порядок унесення законними представниками малолітньої дитини вкладу до статутного капіталу здійснюється за загальними правилами управління майном дитини, визначеними ст. 177 Сімейного кодексу України, що передбачає обов'язок батьків у будь-якому випадку отримувати дозвіл органу опіки та піклування для видачі зобов'язань від імені дитини, при цьому розмір таких зобов'язань чинним законодавством не визначений. Видається, що дозвіл органу опіки та піклування необхідний у разі передачі нерухомого майна як вкладу до статутного капіталу.

У чинному законодавстві й у науковій літературі повною мірою не висвітлене питання набуття корпоративних прав малолітніми та неповнолітніми особами з похідних підстав. Похідними підставами набуття корпоративних прав є, зокрема, придбання частки в інших учасників товариства. Договір купівлі-продажу частки в статутному капіталі товариства не належить до правочинів, що мають особистий характер (ст. 238 ЦК України), отже, може бути укладений через представника, тому інтереси малолітніх осіб у корпоративних відносинах батьки представляють у повному обсязі та вчиняють від їхнього імені й у їхніх інтересах усі правочини, зокрема й ті, що спрямовані на набуття корпоративних прав. Неповнолітні особи укладають зазначені правочини від свого імені за згодою батьків, що відповідає обсягу їхньої дієздатності, визначеної ст. 32 ЦК України. Законодавство не встановлює обов'язкового нотаріального посвідчення договору, змістом якого є придбання малолітньою чи неповнолітньою особою частки в статутному капіталі товариства, отже, для їх укладення не потрібна згода чи дозвіл органу опіки та піклування.

Наслідком реалізації учасником (малолітньою чи неповнолітньою особою) засновницького права та передачі майна корпоративному підприємству є набуття корпоративних прав. Корпоративні права явля-

ють собою складний феномен із наявністю в складі дрібніших прав (правомочностей). За змістом указані права (правомочності) поділяються на майнові й немайнові (організаційні). Предмет дослідження зумовлює з'ясування кола наукового пошуку до майнових правомочностей, таких як право на одержання частини прибутку (дивідендів) товариства пропорційно своїй частці в статутному капіталі, право здійснити відчуження часток у статутному капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчує участь у товаристві в порядку, встановленому законом, і право на отримання коштів, що підлягають розподілу між учасниками після проведення всіх розрахунків під час ліквідації.

За ст. 15 ЦК України, захисту підлягає не лише порушене право, а й цивільне право, яке оспорується чи не визнається. Визнання права на акцію, частку в статутному (складеному) капіталі застосовується насамперед для захисту абсолютних прав, таких як право власності на акції чи частку в статутному капіталі товариства. Як спосіб захисту визнання права використовується також для набуття корпоративних прав, тобто судом встановлюється цивільне право, якого не існувало до моменту вступу в законну силу рішення суду, наприклад, цей захист можливий шляхом подання позову про визнання права на частку та її розмір у статутному капіталі господарського товариства в порядку спадкування. Зазначені спори не можна визнавати корпоративними, оскільки позивач не є учасником товариства, метою застосування цього способу захисту є саме набуття корпоративних прав.

Основним майновим правом учасників корпоративних підприємств є право на одержання частини прибутку (дивідендів) товариства пропорційно своїй частці в статутному (складеному) капіталі. У літературі пропонується для захисту права на отримання частини прибутку застосовувати таку форму самозахисту, як «право на незгоду» [10, с. 409]. Сутність «права на незгоду» полягає в тому, що власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних йому акцій для участі в загальних зборах і голосування проти прийняття загальними зборами певних рішень. Як зазначає В. Луць, «право на незгоду» як форма самозахисту корпоративних прав є ефективною, коли акціонер не погоджується з рішенням загальних зборів акціонерів, але має таку кількість акцій, за якої не може впливати на відповідне рішення. Установлення на законодавчому рівні обов'язку акціонерного товариства викупити в акціонера акції за ринковою ціною, якщо він

голосував проти рішення загальних зборів, є суттєвим способом захисту прав дрібного акціонера [11, с. 318].

Згідно з п. 11 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008, обов'язковий викуп акцій – обов'язкове придбання за плату та на вимогу акціонера розміщених товариством акцій [11]. Правовими наслідками правочинів про обов'язковий викуп акцій і вихід із товариства є відмова від майнових прав дитини, зокрема таких, як право брати участь у розподілі прибутку товариства й одержувати його частину (дивіденди), отже, батьки малолітньої особи діють на підставі дозволу органу опіки та піклування, а батьки неповнолітньої особи надають згоду на вчинення нею правочинів за наявності дозволу органу опіки та піклування. Правочини щодо відчуження акцій і часток у статутному капіталі в деяких випадках можна зарахувати до значних правочинів, так як вартість акцій, часток у статутному капіталі може перевищувати вартість автомобіля, квартири, іншого нерухомого майна, укладення правочинів щодо яких передбачає отримання дозволу органу опіки та піклування. Отже, ціна акцій, часток у статутному капіталі є істотною умовою договору купівлі-продажу. Саме тому встановлення й погодження з органом опіки та піклування укладення договору відчуження акцій, часток у статутному капіталі, належних малолітній і неповнолітній особам, набуває особливо значення, оскільки ці органи в більшості випадків не можуть самостійно оцінити вартість акцій, часток у статутному капіталі, їх ліквідність, потенційну можливість зростання в ціні, а також те, чи не здійснюється їх продаж за ціною, нижчою, аніж ринкова ціна.

З метою захисту майнових прав дитини в разі відчуження акцій, частки в статутному капіталі, обов'язкового викупу акцій, виходу з товариства важливо встановлювати дійсну ціну акції, частки, не нижче, аніж ринкової. Перелік випадків проведення обов'язкового оцінювання майна закріплений у ч. 2 ст. 7 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінну діяльність в Україні» від 12.07.2001 [13], який доречно доповнити положенням, що обов'язкове оцінювання вартості внесків малолітніх і неповнолітніх учасників і засновників господарського товариства проводиться в разі виходу малолітнього чи неповнолітнього учасника або засновника зі складу такого товариства, відчуження належних цим особам акцій, часток у статутному капіталі господарських товариств.

Якщо правочин про відчуження акцій, частки в статутному капіталі суперечить

інтересам малолітніх чи неповнолітніх осіб, останній може бути визнано недійсним у комплексі із застосуванням реституції – повернення в попередній до укладення правочину стан (ст. 216 ЦК України). Оскільки частка в статутному капіталі не є річчю, а акції існують у бездокументарній формі, виконання рішення про повернення отриманого в натурі оформлюється внесенням змін до статуту й відповідного запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Учасники всіх господарських товариств мають право на частину активів у разі ліквідації товариства. Відповідно до ст. 111 ЦК України, майно юридичної особи, що залишилось після задоволення вимог кредиторів, передається її учасникам, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом. У разі ліквідації платоспроможного акціонерного товариства розподіл майна між акціонерами – власниками простих акцій товариства – пропорційно до кількості належних їм акцій здійснюється в дев'яту чергу (ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства»). У практиці вирішення корпоративних спорів способами захисту цього права є виконання обов'язку в натурі, які конкретизуються у вимозі примусового виконання зобов'язань про передачу активів, визнання незаконним бездіяльності й рішень ліквідаційної комісії та зобов'язання вчинити дії.

Висновки

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки. Малолітні та неповнолітні особи є повноцінними учасниками корпоративних відносин. Малолітні особи через своїх законних представників можуть бути засновниками товариств. Порядок унесення законними представниками малолітньої особи вкладу до статутного капіталу здійснюється за загальним правилом управління майном дитини й передбачає отримання дозволу органу опіки та піклування для передачі нерухомого майна, транспортних засобів як вкладу до статутного капіталу товариства. Неповнолітні особи можуть бути засновниками товариств, якщо це не заборонено законодавством та установчими документами юридичної особи. Неповнолітня особа самостійно робить вклад у статутний капітал товариства за рахунок свого заробітку, стипендії чи іншого доходу. Вклади до статутного капіталу за рахунок нерухомого майна, транспортних засобів неповнолітня особа робить за письмовою й нотаріально посвідченою згодою батьків,

у синовлювачів, піклувальників і дозволом органу опіки та піклування. Малолітні й неповнолітні особи можуть набувати корпоративних прав з похідних підстав, наприклад, у разі придбання частки в статутному капіталі товариства, що не вимагає отримання дозволу органу опіки та піклування, оскільки такі правочини не підлягають нотаріальному посвідченню. Захист корпоративних прав малолітніх і неповнолітніх осіб здійснюється в юрисдикційній і неюрисдикційній формах. Застосування таких способів захисту в межах неюрисдикційної форми, як обов'язковий викуп акцій і вихід з товариства, має наслідком обмеження майнових прав малолітніх і неповнолітніх осіб, зокрема права брати участь у розподілі прибутку товариства й одержувати його частину (дивіденди), а отже, здійснюється за загальними правилами управління майном дитини, передбаченими сімейним законодавством. З метою захисту прав малолітніх і неповнолітніх осіб у разі відчуження акцій, частки в статутному капіталі, обов'язкового викупу акцій, виходу з товариства доцільно встановити правило про проведення обов'язкового оцінювання вартості внесків малолітніх і неповнолітніх учасників і засновників товариств.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2974-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 273.

2. Про фермерське господарство: Закон України від 18 червня 2003 р. № 973-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45. Ст. 363.

3. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46. Ст. 682.

4. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 5. Ст. 35.

5. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-IV. *Офіційний вісник України*. 2010. № 92. Ст. 3248.

6. Спасибо-Фатєєва І.В., Кібенко О.Р., Борисова В.І. Корпоративне управління: монографія / за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: Право, 2007. 500 с.

7. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ: Істина, 2008. 720 с.

8. Про товариства з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 р. № 22-75-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.

9. Зудіхін О.В. Захист права на отримання прибутку та виплату дивідендів суб'єктів корпоративних відносин за цивільним законодавством України. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса, 2011. Вип. 59. С. 406–410.

10. Корпоративне право України: підручник / В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва та ін.; за заг. ред. В.В. Луця. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 384 с.

11. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50–51. Ст. 384.

Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінку діяльності в Україні: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2658-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 47. Ст. 251.

В статье рассмотрены вопросы приобретения малолетними и несовершеннолетними лицами корпоративных прав по первичным и производным основаниям. Проанализировано действующее законодательство, регуливающее отношения по формированию уставного капитала обществами, учредителями которых являются малолетние и несовершеннолетние лица. Исследованы способы защиты имущественных корпоративных детей в пределах юрисдикционной и неюрисдикционной форм защиты. Сделан вывод о целесообразности проведения обязательной оценки стоимости взносов малолетних и несовершеннолетних участников и учредителей обществ при отчуждении акций, доли в уставном капитале, обязательном выкупе акций, выходе из общества.

Ключевые слова: малолетние лица, несовершеннолетние лица, имущественные корпоративные права, взнос в уставной капитал, органы опеки и попечительства, разрешение, защита.

The article deals with the issues of acquiring by the juvenile and minor persons rights from first and derivative reasons. Analyzed legislation, regulating relations on the formation of statutory capital by companies, that are founded by the juvenile and minor persons. Were researched methods of protection of property corporate rights of children within jurisdictional and non-jurisdictional forms. Author makes a conclusion about conduction of a compulsory assessment of contributions provided by the juvenile and minor persons and founders of limited liability companies while alienating shares, parts in statutory capital, compulsory shares ransom, leaving from LLC.

Key words: juvenile persons, minor persons, Corporate Rights, contribution to the statutory capital, Custody and Care Authority, authorization, protection.